

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

VIII/1

Тематски зборник

Нови Сад, 2019

JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU VIII/1
JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU VIII/1
LANGUES ET CULTURES DANS LE TEMPS ET DANS L'ESPACE VIII/1
LANGUAGES AND CULTURES IN TIME AND SPACE VIII/1
ЈАЗИКИ И КУЛТУРИ У ЧАСУ И ПРОСТОРУ VIII/1
ЈАЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ VIII/1
JAZYKY A KULTÚRY V PRIESTORE A ČASE VIII/1
LINGUE E CULTURE NEL TEMPO E NELLO SPAZIO VIII/1
LENGUAS Y CULTURAS EN TIEMPO Y ESPACIO VIII/1
LIMBI ȘI CULTURI ÎN TIMP ȘI SPAȚIU VIII/1
NYELVEK ÉS KULTÚRÁK IDŐBEN ÉS TÉRBEN VIII/1

Уреднице Проф. др Снежана Гудурић
Проф. др Биљана Радић-Бојанић

Технички секретари Слађана Стаменковић
Јована Петровић

Издавач УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Суиздавач Педагошко друштво Војводине, Нови Сад

За издавача Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш
За суиздавача Јасмина Шестак

Академски одбор: проф. др Твртко Прћић
проф. др Владислава Гордић Петковић
проф. др Едита Андрић
проф. др Предраг Мутавцић
проф. др Јасмина Татар Анђелић
проф. др Јагода Гранић
проф. др Октавија Неделку
проф. др Давиде Астори
проф. др Жан-Пол Мејер
проф. др Михај Радан
проф. др Виторио Дел`Аквила
проф. др Ђорђета Раца
проф. др Надежда Силашки
проф. др Љубица Влаховић
проф. др Игор Лакић
проф. др Сабина Халупка Решетар
проф. др Татјана Самарџија Грек
проф. др Ксенија Шуловић
проф. др Дејан Средојевић

Рецензенти: проф. др Октавија Неделку, Универзитет у Букурешту, Румунија
проф. др Мира Трајкова, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопље,
Северна Македонија
проф. др Драган Коковић, Универзитет у Новом Саду, Србија

ISBN 978-86-6065-542-6

У Зборнику су штампани изабрани радови изложени на конференцији *Језици и културе у времену и простору 8*, одржаној на Филозофском факултету у Новом Саду 17. новембра 2018. у оквиру истоименог Пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије бр. 178002, као и други радови који по својој тематици и квалитету одговарају профили Зборника.

Рецензенти појединачних радова:

Ајдановић Милан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Андрић Едита, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Astori Davide, *Università di Parma, Italia*; Ашић Тијана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Бабић Жељка, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Barčot Branka, *Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*; Бечановић Николић Зорица, *Универзитет у Београду, Србија*; Бјелаковић Исидора, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бјелица Слободан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Благојевић Савка, *Универзитет у Нишу, Србија*; Блатешић Александра, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бодрич Радмила, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Богдановић Весна, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бошњаковић Жарко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Брајовић Тихомир, *Универзитет у Београду, Србија*; Бугарски Ранко, *Универзитет у Београду, Србија*; Валић Недељковић Дубравка, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Варница Невена, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Веселиновић Соња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Влаховић Љубица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Влашковић Илић Биљана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Вучељ Нермин, *Универзитет у Нишу, Србија*; Вучо Јулијана, *Универзитет у Београду, Србија*; Вујовић Душанка, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Вукадиновић Снежана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Вулетић Ђурић Јулијана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Глушац Татјана, *Универзитет Унион, Србија*; Гордић Петковић Владислава, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Granić Jagoda, *Sveučilište u Splitu, Hrvatska*; Грковић Мејџор Јасмина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Гудурић Снежана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Гвозден Владимир, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дицков Весна, *Универзитет у Београду, Србија*; Драгићевић Рајна, *Универзитет у Београду, Србија*; Драгосављевић Василије, *Историјски институт у Београду, Србија*; Дражић Јасмина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дробњак Драгана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дуканац Весна, *Институт за ментално здравље, Београд / Висока школа социјалног рада, Београд, Србија*; Ђорђевић Јасмина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Ђурић Љиљана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Мина, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Жељко, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђуровић Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Escher Christian, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Елаковић Ненадовић Ана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ераковић Борислава, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Зечевић Крнета Горана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Зобеница Николина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Изгарјан Александра, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Јанковић Јелена, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Јањић Марина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јовановић Владимир, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јовичић Слободан, *Универзитет у Београду, Србија*; Јовић Бојан, *Институт за књижевност и уметност у Београду, Србија*; Каличанин Милена, *Универзитет у Нишу, Србија*; Каравесовић Дејан, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Кашић Зорка, *Универзитет у Београду, Србија*; Кесић Далибор, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Кликовац Душка, *Универзитет у Београду, Србија*; Кочевски Ивана, *Универзитет у Београду, Србија*; Корда Петровић Александра, *Универзитет у Београду, Србија*; Костић Драгомир, *Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини, Србија*; Костић Пахноглу Тамара, *Универзитет у Нишу, Србија*; Ковач Рац Елеонора, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Ковачевић Петровић Бојана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Kreho Vesna, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Лигориа Орсат, *Универзитет у Београду, Србија*; Лазаревић Нина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лакић Игор, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Лалић Крстин Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Lah Meta, *Univerza v Ljubljani, Slovenija*; Линда Јаромир, *Универзитет у Београду, Србија*; Лома Миодраг, *Универзитет у Београду, Србија*; Лончар Раичевић Александра, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лопичић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Malita Ramona, *Universitatea de Vest din Timișoara, Romania*; Маричић Гордан, *Универзитет у Београду Србија*; Маричић Месаровић Сања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Марјановић Саша, *Универзитет у*

Београду, Србија; Марковић Маја, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Medve Zoltan, *Sveučilište u Osijeku, Hrvatska*; Микић Јовица, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Милановић Жељко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Миленковић Снежана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Милић Мира, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Милићев Тања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Мишковић Луковић Мирјана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Митић Лидија, *Democritus University of Thrace, Greece*; Митић Петра, *Универзитет у Нишу, Србија*; Младеновић Радивоје, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Мркаљ Зона, *Универзитет у Београду, Србија*; Musulin Maša, *Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*; Мутавић Предраг, *Универзитет у Београду, Србија*; Nedelcu Octavia, *Universitatea din Bukurești, Romania*; Николић Сања, *Институт за ментално здравље, Београд, Србија*; Нинковић Сања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пајић Ивана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Панић Кавгић Олга, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пасула Милица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пауновић Татјана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Пауновић Зоран, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Павловић Слободан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пејовић Анђелка, *Универзитет у Београду, Србија*; Перовић Славица, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора / Универзитет Унион, Србија*; Петронијевић Божинка, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Петровић Драгољуб, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Петровић Вук, *Универзитет у Београду, Србија*; Пилиповић Весна, *Универзитет Унион, Србија*; Покрајац Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Поповић Снежана, *Универзитет у Београду, Србија*; Прћић Твртко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радан Михај, *Западни Универзитет у Темишвару, Румунија*; Radčenko Marina, *Sveučilište u Zadru, Hrvatska*; Радељковић Иван, *Универзитет у Сарајеву, Босна и Херцеговина*; Радић Бојанић Биљана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радовановић Драгана, *Институт за српски језик САНУ / Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини, Србија*; Радуловић Ифигенија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радусин Бардић Наташа *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Раичевић Горана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Расулић Катарина, *Универзитет у Београду, Србија*; Ристић Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Продановић Станкић Диана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Самарџић Мила, *Универзитет у Београду, Србија*; Самарџија-Грек Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Савић Свенка, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Савић Виктор, *Универзитет у Београду / Институт за српски језик САНУ, Србија*; Савковић Нада, *Универзитет Унион, Србија*; Сентов Ана, *Универзитет Унион, Србија*; Сикимић Биљана, *Балканолошки институт САНУ, Београд, Србија*; Силашки Надежда, *Универзитет у Београду, Србија*; Симовић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Sokolija Alma, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Средојевић Дејан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Станковић Станислав, *Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини / Институт за српски језик САНУ, Србија*; Станојевић Веран, *Универзитет у Београду, Србија*; Стефановић Марија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Степанов Страхиња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стојановић Пантовић Бојана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стојичић Виолета, *Универзитет у Нишу, Србија*; Стојичић Војкан, *Универзитет у Београду, Србија*; Суботић Мишко, *Истраживачко-развојни институт, Центар за унапређење животних активности, Београд, Србија*; Szabo Brdar Rita, *Loránd-Eötvös-Universität, Budapest Germanistisches Institut, Budapest, Hungaria*; Шеатовић Светлана, *Институт за књижевност и уметност у Београду, Србија*; Шимуновић Бешлин Биљана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Штрбац Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Шу ловић Ксенија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Татар Анђелић Јасна, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Тешановић Биљана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Тодоровић Сузана, *Università del Littorale, Capodistria, Slovenia*; Томин Светлана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Топалов Јагода, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Тривић Анета, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Трнавац Радослава, *Универзитет у Београду, Србија*; Turčilo Lejla, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Фараго Корнелија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Фејса Михјло, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Филиповић Ковачевић Соња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Хаџић Зорица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Халупка Решетар Сабина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Cano Reyes Jesus, *Universidad Complutense de Madrid, Еспања*; Царан Андрејевић Маца, *Западни универзитет у Темишвару, Румунија*.

ЈЕЛЕНА ЈАНКОВИЋ

СЛАВЕНИЗМИ У ОГЛЕДНОЈ СВЕСЦИ РЕЧНИКА СЛАВЕНОСРПСКОГ ЈЕЗИКА¹

Матица српска је у оквиру пројекта *Речник славеносрпског језика* почетком 2017. године објавила *Огледну свеску* истоименог речника. Конципираном као потпуни речник, у његовом саставу нашле су се домаће речи и речи страног порекла, а пре свега славенизми – специфичан лексички слој који представља значајан елемент књижевног језика славеносрпског периода. Бројност те лексике у Огледној свесци огледа се у чињеници да је из корпуса од око 1000 обрађених лексема ексерпиран укупно 451 славенизам. Аутори речника су под славенизмима подразумевали све форме које припадају српкословенској, рускословенској, заједничкој црквенословенској и руској лексици, укључујући и хибридне творевине, те су сходно томе оне означене етимолошким квалификатором *слав*. Како су тиме под појмом славенизма подведене лексеме различитог порекла, у раду се оне разматрају са лексикографског и етимолошког становишта. Циљ рада је да се сагледавањем и поређењем те лексике у другим лексикографским делима (РСАНУ, РМС и Стијовићевом речнику *Славенизми у Његошевим песничким делима*) прикаже њихова квалификација у речницима, а да се на примеру изабраних славенизама утврди њихово порекло.

Кључне речи: лексикологија, лексикографија, етимологија, славенизам, *Речник славеносрпског језика*.

1. УВОД

Славеносрпска епоха обухватала је другу половину XVIII и прву половину XIX века, а дефинише се усвајањем и учвршћивањем рускословенског језика у српској средини. У том кратком временском периоду одвијао се процес посрбљавања рускословенске и руске књижевне лексике, у којем се та лексика фонетски и морфолошки адаптирала према народним српским језичким елементима, а у ређим случајевима долазило је до замене рускословенских језичких одлика одређеним српкословенским особинама. На тај начин створена је својеврсна језичка мешавина, која је састављена од рускословенских, руских, српских народних и српкословенских елемената.²

Славенизми су саставни део славеносрпског књижевног језика. Термин *славенизам* је сачињен по називу *славенски језик* (како се називала руска редакција црквенословенског језика у предвуковском и вуковском периоду), а под тим термином се „подразумевају речи које су словенског порекла (најчешће рускословенског и руског, или, у мањој мери, и српкословенског), а не припадају српском народном језику“ (Младеновић 2008: 346).³

¹ Овај чланак је резултат рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“ (бр. 178007), који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Детаљније о том периоду и језику, в. Младеновић 1989: 46–47, 54–72, 75–93; Ивић/Младеновић 1986: 85–; Ивић/Кашиић 1981: 311–316; Ивић 1998: 129–; Толстој 2004: 53–; Грицкат 1966.

³ Иако је термин *славенизам* уобичајен у славистици, он је у многим публикацијама термиолошки неуједначен. У раду се прихвата дефиниција А. Младеновића, по којој се под славенизмом подразумевају све књишке (апстрактне) речи које не припадају фонду српског простонародног говора. О другим тумачењима тог термина в. Зорић 2013; Зорић 2016: 5–10; Јанковић 2017: 77–80.

Славенизми су неретко били предмет проучавања. Већи број истраживања базиран је на фонетским, морфолошким и творбеним одликама, док је у мањем броју радова (у скорије време) разматран Вуков однос према славенизмима.⁴

У овом раду анализирани су славенизми из Огледне свеске *Речника славеносрпског језика* која је објављена 2017. године под уредништвом Љиљане Суботић, Исидоре Бјелаковић, Ирене Цветковић Теофиловић и Александра Милановића.⁵ Како су славенизми ексцерпирани из Огледне свеске на основу етимолошког квалификатора *слав.*, у раду се они разматрају са лексикографског и етимолошког становишта. Циљ рада је да се сагледавањем и поређењем те лексике у другим лексикографским делима, прикаже њихова квалификација у речницима, а да се на примеру изабраних славенизама утврди њихово порекло.

2. СЛАВЕНИЗМИ У ОГЛЕДНОЈ СВЕСЦИ

Речник славеносрпског језика замишљен је не као диференцијални, већ као потпуни речник. У Огледној свесци у одељку „Одабир одредница“ (тачка 1.2. на стр. 18–19, у поглављу „Макроструктура и микроструктура Речника славеносрпског језика (Огледна свеска)“)⁶ истакнуто је да састављачи речника⁶ спровode не делимичну, већ тоталну ексцерпцију материјала. То значи да се бележе *све* лексеме потврђене у корпусу, без обзира на порекло. Из тог разлога у свесци су се нашле домаће речи (речи прасловенског порекла и кованице из периода славеносрпског језика), речи страног порекла (германизми, хунгаризми, интернационализми, романизми, турцизми и сл.) и славенизми (са хибридима).

Славенизми су у Огледној свесци дефинисани као „специфичан лексички слој који је представљао врсту симбола овог језичког типа“ (стр. 19) и по речима аутора, „обухватају значајан део грађе“ (стр. 24). Од око 1000 лексема обрађених у свесци ексцерпирана је укупно 451 лексема квалификована као славенизам.

2.1. Подела славенизама по врстама речи

На основу бројчане поделе, ексцерпираних славенизама по врстама речи укупно има:

- Именица 241 (од тога 30 мушког рода, 28 женског рода и 183 средњег рода);
- Придева 87 (од тога 3 придева трпна: *опредјељен / опредељен, погружен и просвешчен / просвештен*, 1 компаратив: *вјашчајши* и 5 суперлатива: *височајши, дражајши, најдражајши, најжелателњејши / најжелателњејши и најподљејши*);
- Глагола 51 (од тога 31 несвршеног вида, 18 свршеног вида и 2 двовидска) и 17 партиципа презента (од тога 15 активних и 2 пасивна);
- Прилога 41 (од тога 4 глаголска прилога времена садашњег: *взирајући, исполњавајући, расуждавајући и чувствујући*, 1 прилог суперлатив: *тепљејше*, 1 прилог и везник: *почему*⁷ и 1 везник и прилог: *понеже*);

⁴ О славенизмима у Вуковом реформаторском подухвату, в. Реметић 2015; у првој фази Вуковог стваралаштва, Милановић 2015; у Вуковом речнику из 1852. год., Цветковић 2005; славенизми у делима и језику писаца в. Петровић 1997; Терзић 1999: 263–272; Зорић 2004; Зорић 2016; Тумарић 2008; Ђаловић 2013; Ранђеловић 2013; Ђурић 2015 итд.

⁵ Рад на Огледној свесци *Речника славеносрпског језика* започет је 1981. године под руководством академика Александра Младеновића. Детаљније о том раду и о речнику, в. у Огледној свесци стр. 9–32, као и у радовима: Суботић 2013, Бјелаковић 2013, Цветковић Теофиловић 2013, Милановић 2013 и Бјелаковић 2018.

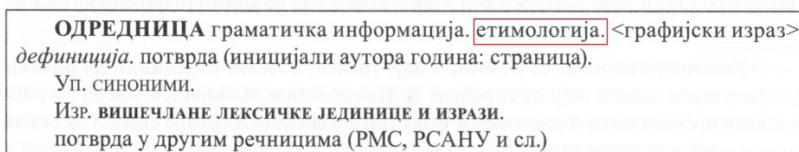
⁶ Састављачи речника су: Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић, Александар Милановић, Милена Зорић и Јелена Стошић.

⁷ У речнику та лексема има различите функције, те је обрађена под одговарајућим редним бројевима: I прилог и II везник.

- Везника 5 (+ два поменућа, као прилог и везник);
- Предлога 4;
- Речце 4 и
- Број 1 (*втори*).

2.2. Означавање славенизама

Све ексцерпирани лексеме су у Огледној свесци означене квалификатором⁸ у виду техничке скраћенице *слав.* На основу структуре речничког чланка која је описана у §2.1. (на стр. 19), квалификатор *слав.* се даје након граматичке информације⁹ и означен је као елемент „етимологија“.

Слика 1 Илустрација речничког чланка из Огледне свеске (стр. 19)

Даље, у §2.5., у којем се елемент „етимологија“ додатно појашњава, експлицитно стоји да се „ознакама тур., лат., ит., нем., слав. и сл.“ даје „основни податак о пореклу лексеме“ (стр. 24). Из тога се може извући закључак да у Огледној свесци квалификатор *слав.* служи као етимолошка ознака.

У Огледној свесци коришћени су следећи *етимолошки квалификатори*:¹⁰ тур. (в. нпр. *авлија*), лат. (*адвокат*), грч. (*анатема*), мађ. (*атар*¹¹),¹¹ ит. (*бокал*), нем. (*вирклих*), фр. (*квитанција*), ит./фр. (*комендант*), фр./ит. (*магазин*), хол./нем. (*матрос*), фр./нем. (*обрис лајтинант*), енгл./санскр. (*пунч*),¹² хебр. (*фарисеј*) и енгл. (*фунта*).

Аутори Огледне свеске су нагласили (у §2.5. на стр. 24) да се под ознаком *слав.*, по општеприхваћеној дефиницији Светозара Стијовића (Стијовић 1992: 13), наводе све форме које припадају српкословенској, рускословенској,¹³ заједничкој црквенословенској¹⁴ и руској лексички, као и хибридне творевине.

⁸ *Квалификатор* (или *квалификатив*) у речнику се користи да спецификује лексему и њена значења (Радовић-Тешић 2009: 230–231).

⁹ Етимолошки квалификатор се у Огледној свесци налази након граматичке информације а испред свих значења обрађене лексеме, за разлику од речимо РСАНУ у којем је пракса таква да те врсте ознаке стоје испред конкретних значења. Нпр. у РСАНУ се само уз значење „бескрајни“ речи *бесконечан* упућује на рус. *бесконечный*, док се у Огледној свесци квалификатор *слав.*, наведен уз лексему *бесконечан*, односи и на значење „бескрајни“ и на фигуративно значење „огроман, претерано велик“.

¹⁰ Термин *етимолошки квалификатор* користи Стјепан Бабић (1994: 195). Такође, помиње се и у одбрањеној докторској дисертацији Марије Ђинђић, у којој ауторка тако зове квалификатор *тур.* (Ђинђић 2013: 184, нап. 191).

¹¹ В. ЕРСЈ 1: 54 s.v. АВЛИЈА¹, 63-64 s.v. АДВОКАТ, 156-157 s.v. АНАТЕМА, 234 s.v. АТАР.

¹² У Огледној свесци уз реч *пунч* наведен је квалификатор који указује на енглеско и (sic!) санскритско порекло. Та реч је преузета из енглеског језика. Исправно је означена у РМС и у *Великом речнику страних речи и израза* Ивана Клајна и Милана Шипке. Информација о санскритском пореклу преузета је из *Грађе за речник страних речи у предвуковском периоду* Велимира Михајловића (1972–1974) у којем се та страна реч изводи од санскритске речи. О етимологији енгл. *punch* в. <https://www.etymonline.com/word/Punch> и <https://en.oxforddictionaries.com/definition/punch>

¹³ То је лексика која потиче непосредно из српкословенског или рускословенског језика. Српкословенски језик се на нашим просторима континуирано користио до почетка XVIII века када је дошло до смене редакција. Преузимањем рускословенског језика, дошло је до усвајања великог броја рускословенске и руске лексике, што доводи до потешкоћа приликом разликовања и одређивања њиховог порекла с обзиром на то да су руски народни и рускословенски неразлучиво спојени језици.

¹⁴ То је лексика која има исти фонетски лик у обема редакцијама црквенословенског језика, као и она лексика која има облике са редакцијским фонетским обележјима, јер се ради о заједничком лексичком фонду обеју цркава – руске и српске.

Пошто се једним квалификатором *слав.* означавају лексеме различитог порекла, спроведено је истраживање у којем је приказано како су славенизми из Огледне свеске квалификовани у другим лексикографским делима. У те сврхе коришћени су дескриптивни речници – РСАНУ (од *а* до *погдегод*) и РМС (од *погдегод* до *и*), као и речник Светозара Стијовића *Славенизми у Његошевим песничким делима*. Изабрани су управо ти речници, јер је у њима лексика друге половине XVIII и прве половине XIX века потврђена и квалификована.

Резултати спроведеног истраживања приказани су табеларно. Усправно у табелама наведени су квалификатори из РСАНУ и РМС, а водоравно су квалификатори које даје Стијовић. Употребљени су квалификатори: *цсл.* за речи из црквенословенског, *рсл.* – из рускословенског, *ссл.* – из српкословенског и *р.* или *рус.* – из руског језика.

У РСАНУ, према Упутству (чл. 52), „црквенословенске, рускословенске и друге архаичне речи нашег језика (тј. речи старих формација) дају се без етимологије, али се уместо етимологије ставља ознака *цсл.*, *рсл.* или *арх.*“. У чл. 318 наведено је да се скраћеница *цсл.* употребљава „код речи из старог црквеног језика, које и у свом облику показују старе језичке црте – а у којима нема изразитих знакова руског порекла“ и да су речи са ознаком *рсл.* (којим се указује на рускословенско порекло) „истог карактера, али садрже у себи знаке руског развитка или су иначе поуздано старе руске позајмице“.¹⁵

Лексика је у РСАНУ означена квалификаторима *рсл.*, *ссл.* и *цсл.* на основу њених гласовних особина. Уколико „гласовни лик не даје доказе за сигурно разликовање, или [...] није лако идентификовати шта је рускословенско, српкословенско или славеносрпско,¹⁶ од XI књиге редакција Речника (на предлог М. Пешикана) прибегла је компромисном решењу. Да би се избегле могуће грешке у прецизној етимолошкој идентификацији и диференцирању, сва лексика овог типа квалификује се само са уопштеним неетимолошким квалификативом *сткњ.* – што значи ‘стара књижевност и књижевнојезичко наслеђе / старији типови књиж. језика: славеносрпски, рускословенски, српкословенски и сл./’“ (Радовић Тешић 2009: 83).

Код речи код којих је ознака *рус.*, наведена је и реч из руског језика, нпр. уз реч *вражда* (у табели 5) стоји „рус. вражда“ итд. Уколико је у речнику наведено „према рус.“, то значи да је нека домаћа реч добила извесно значење под утицајем руског језика (чл. 54), нпр. уз реч *охотник* (у табели 6) стоји „према рус. охотник“. Исти је принцип уколико је наведено „исп. рус.“, нпр. уз реч *љубопитство* (у табели 5) стоји „исп. рус. любопытство“. Такође, у речнику се и уз остале квалификаторе наводе речи из руског језика, па тако уз речи са ознакама *цсл.*, *рсл.*, *заст.*, *сткњ.* и *арх.* стоје упућенице на речи из руског језика. Милица Радовић-Тешић објашњава да су у РСАНУ русизми који припадају старим књижевним и стручним текстовима из прве половине XIX века, оквалификовани као застарела, архаична лексика. Са квалификативом *заст.* русизам се даје двојако: 1. наводи се директно руска реч или 2. „код речи које нису готове преузете него на основу елемената руског језика указује на близак облик руске речи, тј.: *према рус.* односно *исп. рус.*“ (Радовић Тешић 2009: 83, 80–81).

У попису техничких скраћеница у РМС наведени су квалификативи за руски, рускословенски, српкословенски, црквенословенски и старословенски језик.

Светозар Стијовић је у својој монографији детаљно испитао, идентификовао и класификовао славенизме ослањајући се притом на бројне речнике. По његовом мишљењу, славенизми из Његошевих песничких дела припадају различитим језичким нивоима: српкословенском, рускословенском (руском) и славеносрпском (Стијовић 1992: 229). На основу фонетских карактеристика заступљених у тим лексемама, он разликује следеће славенизме: русизме¹⁷ (означене квалифи-

¹⁵ По Милице Радовић-Тешић, у РСАНУ се лексика из времена после 1814. (пре Вука Караџића), а која се у „српској литератури назива славенорусизмима или просто – славенизмима, давала са ознаком *рсл.* „што значи да се тиме сигнализирало да је реч рускословенског порекла“ (Радовић Тешић 2009: 81).

¹⁶ Гордана Јовановић је приметила да у РСАНУ нема ознаке за славеносрпски, „вероватно због његове хибридности и што се сматрало да ће за овај тип бити довољно комбиновање већ предвиђених ознака“ (Јовановић 1982: 12).

¹⁷ Под русизмима Стијовић подразумева само оне речи које су новијег датума, које не припадају рускословенском језику, док су као рускословенске обележене оне речи које се налазе и у руском и у рускословенском (Стијовић С. 1992: 36).

катором *р.*), црквенословенске (*цсл.*), рускословенске (*рсл.*) и српкословенске речи (*ссл.*), хибриде, кованице и, у мањем броју случајева, српкословенске или рускословенске речи, уколико по фонетским карактеристикама не може да се одреди којем језику припадају.

2.3. Табеларни резултати истраживања

		Стијовић			
		<i>цсл.</i>	<i>ссл.</i>	<i>рсл.</i>	<i>р.</i>
РСАНУ	<i>цсл.</i>	<i>благодареније</i>		<i>бешчестије, владјетељ / владетељ, начало</i>	
	<i>цсл.</i> и упућује се на реч из руског језика			<i>добродјетељ / добродетељ</i>	
	<i>цсл. заст.</i> ¹⁸	<i>безобразије</i>			
	<i>цсл. песн.</i>		<i>бесмертије / бесмртије</i>		
РМС	<i>цсл.</i>				<i>поњатије</i>
	<i>цсл. заст.</i>			<i>полезан, чест</i>	
Укупно		10			

Табела 1 Поређени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС означени као црквенословенска лексика са Стијовићевим обележавањем славенизама.

		Нема код Стијовића
РСАНУ	<i>цсл.</i>	<i>безлобије, бесловесан, бешчестан, бешчестити, бешчиније, благодјејаније / благодејаније, благодјетељан / благодетелан, благообразије, благополучије, благословеније, благостојаније, вешч / вешт, вовеки, вопити, всује, дражајши, ибо, обаче</i>
	<i>цсл. заст.</i>	<i>абије, добродјетељан / добродетељан</i>
РМС	<i>цсл.</i>	<i>подобије, прикљученије, слаткоречије, столетије</i>
	<i>цсл. разг. ир.</i>	<i>путешествије</i>
Укупно		25

Табела 2 Наведени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС означени као црквенословенска лексика, а нису потврђени у Стијевићевом речнику.

¹⁸ У Упутству РСАНУ (чл. 318) наведено је следеће: „Код речи обележених са *цсл.* одн. *рсл.* не треба давати и ознаке *заст.* или *арх.*, јер се њихова архаичност подразумева“.

		Стијовић	
		<i>рсл.</i>	<i>цсл.</i>
РСАНУ	<i>рсл.</i>	<i>воображеније, дјејствије / дејствије</i>	
	<i>рсл. заст.</i>		<i>движеније</i>
Укупно		3	

Табела 3 Поређени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ означени као рускословенска лексика са Стијовићевим обележавањем славенизама.

		Нема код Стијовића
РСАНУ	<i>рсл.</i>	<i>благодјетел / благодетел, благочестије, вешчествен / вештествен, вешчество / вештество, воопиче / воопите, гражданин, граждански, достојинство / достоинство, желаније, закљученије, здјелати / зделати, изрјадан, изрјадно, имјеније / именије, кромје / кроме, молчаније</i>
	<i>рсл. и упућује се на реч из руског језика</i>	<i>воспитаније, воспоминаније, всесилан, изјатије</i>
	<i>рсл. заст.</i>	<i>весма</i>
Укупно		21

Табела 4 Наведени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ означени као рускословенска лексика, а нису потврђени у Стијовићевом речнику.

		Стијовић	
		<i>р.</i>	<i>цсл.</i>
РСАНУ	<i>рус.</i>		<i>вражда</i>
	<i>исп. рус.</i>	<i>љубопитство</i>	
РМС	<i>рус.</i>		<i>подобан</i>
	<i>рус. заст.</i>	<i>увесељеније / увеселеније</i>	
Укупно		4	

Табела 5 Поређени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС квалификовани као русизми, са Стијовићевим обележавањем славенизама.

		Нема код Стијовића
РСАНУ	рус.	<i>вистрен</i>
	према. рус.	<i>охотник</i>
РМС	рус. заст.	<i>пристрастије, растолковати, чрезвичајан</i>
Укупно		5

Табела 6 Наведени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС квалификовани као русизми, а нису потврђени у Стијовићевом речнику.

		Стијовић			
		цсл.	рсл.	рсл. адаптирано	р.
РСАНУ	заст.	<i>времен, год¹, љубезан, љубов,¹⁹ мирски, мњеније / мненије</i>	<i>божество</i>	<i>бесконечност</i>	<i>војени</i>
	заст. и упућује се на реч из руског језика	<i>бешчислен, истино, обида, остров</i>	<i>бесконечан, извјестије / известије</i>		<i>безрасудан</i>
	заст. песн. и упућује се на реч из руског језика		<i>волна, плот</i>		
	заст. и покр.	<i>вред</i>			
РМС	заст.	<i>число</i>			
	заст. и покр.	<i>чрез</i>			
Укупно		21			

Табела 7 Поред се славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС означени као застарела лексика са Стијовићевим обележавањем славенизама.

¹⁹ П. Ивић сматра да уколико се суди по чисто фонетским обележјима, облици код Вука *љубезан, љубезник, љубезница, љубовник, љубовница* и сл. припадају рускословенском слоју, јер садрже *e* од *o* на месту полугласа. Међутим, пошто су ти облици „забележени у нашем језику много пре продора рускословенског језика, њихово се присуство мора објашњавати на други начин: веома старим утицајем македонског изговора црквеног језика (који се у овом погледу одликовао истим особинама)“ (Ивић 1966: 164). А. Лома сматра да су облици *љубовник, љубовница* чисти народни, и у њима *o* не стоји за *ъ* већ за прасл. **o*, старословенски је *љубовьнь* поред *љобъвьнь* (Brodowska-Honowska 1960: 86; ESJS 430; Лома 2002: 177).

		Нема код Стијовића
РСАНУ	заст.	<i>безделник, благополучан, благопочтенородни, братија, високоумије, вредовит, дружески, зверонараван, зовом, изобразити, ини, јестество, лицемјерије / лицемерије, ловитва, љубведостојан, меритељ, многочислен, множество, началство, недостаточан, нечувствен, очекивати, орудије, особ</i>
	заст. и упућује се на реч из руског језика	<i>благопријатан, божествен, бурја, вједомост / ведомост, вјежество / вежество, вољност, воспитати, дјејствитељен / дејствителан (-ен), лекарство, набљудавати, надлежати, невјежество / невежество, отњуд, охота, пагубан</i>
	заст. ков.	<i>јестествоиспитатељ, паметозлобије</i>
РМС	заст.	<i>протолковати</i>
Укупно		42

Табела 8 Наведени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС означена као застарела лексика, а нису потврђени у Стијовићевом речнику.

		Стијовић		
		цсл.	ссл.	рсл.
РСАНУ	сткњ.	<i>надежда</i>		
	сткњ. и упућује се на реч из руског језика			<i>отечески</i>
	арх.	<i>втори</i>		
	арх. и упућује се на реч из руског језика			<i>отечество</i>
	покр.		<i>пештера</i>	
Укупно		5		

Табела 9 Поређени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ означени као старокњижевна, архаична и покрајинска лексика у поређењу са Стијовићевим обележавањем славенизама.

		Нема код Стијовића
РСАНУ	сткњ.	намјереније / намереније, наслаждавати се, опшчество / општество, основије, осужденије, повелитељ
	сткњ. и упућује се на реч из руског језика	неповин, опстојателство, одношеније
	арх.	безлобив
	арх. и упућује се на реч из руског језика	гортањ / гортан
	покр.	јешче
	нар.	вавек
	разг.	замјешатељство / замешателство
РМС	арх.	словесан
Укупно		15

Табела 10 Наведени су славенизми из Огледне свеске који су у РСАНУ и РМС означени као старокњижевна, архаична, покрајинска и народна лексика и лексика из разговорног језика, а нису потврђени у Стијевећевом речнику.

		Стијовић			
		цсл.	ссл.	рсл.	р.
РСАНУ	без квалификатора	благородан, блаженство, жестокост		благородство	гордељив
РМС	без квалификатора	чувство, чувствовати	почитовати	полезно, част	прелестан
Укупно		11			

Табела 11 Наведени су славенизми из Огледне свеске који нису означени у РСАНУ и РМС, док су у Стијевећевом речнику оквалификовани.

Додаћемо још да поред наведених славенизама из Огледне свеске, укупно има 8 славенизама који су у РСАНУ и РМС без квалификатора, а нису потврђени у Стијевећевом речнику;²⁰

²⁰ То су: достојан, коваран, мерзост / мрзост, обикнути и обићи, очекивање, опредељен / опредељен, ревнитељ и склонити се.

затим 20 славенизама који су у РСАНУ и РМС забележени у другом значењу²¹ и 261 славенизам који није потврђен у РСАНУ и РМС.²²

2.4. Анализа славенизама

Уз помоћ етимолошких метода и савремене литературе и извора, утврдићемо порекло неколико одабраних славенизама.

Славенизам *благодареније* „захвалност“ (из табеле 1) квалификован је исто у РСАНУ и код Стијовића, као црквенословенска реч. Глаголска именица *благодарѣније* потврђена је у РСАНУ у значењима „црквени обред у знаку захвалности поводом неког радосног догађаја“ и „благодарност, захвалност“. Српскословенске потврде из XIII и XIV в. те речи у значењу „gratiarum actio“ доносе нам речници: RЈAZU (s.v. *blagodarenje*), Даничић из Monumenta Serbica (Даничић 1: 43 s.v. *благодарѣниѣ*) и Миклошич из „Михановићевих хомилија“ (рукопис из XIII в. који садржи преводе црквених проповеди) (Miklosich 24). Старословенске потврде у истом значењу бележи Миклошич из Супрасаљског кодекса, који спада у старословенски корпус (Miklosich 24 s.v. *благодарѣниѣ*), чешки речник старословенског језика (SJS 1: 96 s.v. *благодарѣниѣ*) и етимолошки речник старословенског језика (ESJS s.v. *blagodarjenije*), а црквенословенску потврду налазимо код Дјаченка (Дьяченко 40 s.v. *благодарѣниѣ*). Староруска реч *благодарение* потврђена је код Срезњевског (Срезневский 1: 94–95) и у речнику руског језика од XI до XVII века: *благодарение* „добročинство“ XI, XVI в., „добročинство, дар“ XV в., „захвалност“ XI, XVI, XVII в. (СРЈ XI–XVII 1: 197). Савремену руску реч *благодарение* „захвалност“ бележе речници: речник руског језика XVIII века, Далъ и једнотомни дескриптивни речник руског језика из 2008. године (СРЈ XVIII; Далъ; ТСРЈ). На основу ових сведочанстава, можемо потврдити да је реч *благодареније* црквенословенског порекла.

350

Славенизам *бесмртије* „бесмртност“ (из табеле 1) квалификован је у РСАНУ (s.v. *бѣсмѣртије* (*бесмѣртије*)) као црквенословенска реч, песничког жанра због потврда код Његоша и Ђуре Јакшића, док је код Стијовића означен квалификатором који указује на српскословенско порекло. У RЈAZU (s.v. *besmrće*) облик *бесмртије* „immortalitas“ потврђен је у XIII в. из српскословенског извора – Доментијана (заправо је то Теодосијево житије Св. Саве), а затим у XVI веку као *бесмртје* и од XIX века *бесмрће*. Даничић ту реч нема, али има придев *вѣсмѣртѣнь* (Даничић 1: 39). Старословенске потврде бележи Миклошич: *вѣсмѣртѣнь* „immortalis“, *вѣсмѣртѣнѣ*, *вѣсмѣртѣѣ* из Супрасаљског кодекса (Miklosich 20) и SJS (1: 86): *вѣсмѣртѣнѣ* „бесмртност“. Миклошич пружа потврду и из рускословенског извора: *вѣсмѣртѣнѣ* „immortalis“ (Miklosich 20 s.v. *вѣсмѣртѣнѣ*). Реч је потврђена у староруском: *вѣсмѣртѣнѣ* „immortalitas“ (Срезневский 1: 83), *бессмѣртѣнѣ* „бесмртност“ (СРЈ XI–XVII 1: 170) и у савременом руском језику: *бессмѣртѣнѣ* „бесмртност“ (СРЈ XVIII), *бессмѣртѣнѣ* „id.“ (Далъ; ТСРЈ). На основу изнетих потврда, можемо рећи да је реч *бесмртије* црквенословенског порекла са српскословенским гласовним ликом, док фонетска варијанта *бесмѣртије* има одлике рускословенског односно руског језика и она није потврђена у РСАНУ нити у Стијовићевом речнику.²³

Славенизам *начало* „почетак“ (из табеле 1) квалификован је у РСАНУ (s.v. *начало* и *начало*) као црквенословенска реч, док је код Стијовића рускословенска. Та реч добро је посведочена из српскословенских извора: *начало* „initium“ (Даничић 2: 129–130) и *начело* „почетак“ XIII и XIV

²¹ То су: *битије*, *блаогласије*, *взор*, *видјеније* / *видѣније*, *височајиши*, *внутреност*, *волновати се*, *дјејствително* / *дејствително*, *домостројитељство*, *дружѣство*, *ласкатељство* / *ласкателство*, *мужѣство* (податак о другачијем значењу изостао је у Огледној свесци, иако се он по обичају наводи на крају лексикографског чланка), *одејјаније* / *одејаније*, *опредѣљеније* / *определѣније*, *основателно* / *основателно*, *погрузити се*, *просвѣшченије* / *просвѣштеније*, *совѣт* / *совет*, *сподобити*, *чувствителни* / *чувствителни*.

²² То су сви остали који у овом раду нису поменути.

²³ Потврђен је придев *бесмѣртан* у Стијовићевом речнику (означен као рускословенска реч) и у РСАНУ (означен као црквенословенска реч).

в. (RJAZU), као и у споменицима старословенског корпуса: *начало* (Miklosich 417; ESJS 523).²⁴ Назал *ѣ* се из црквенословенског правилно изменио у *е* у српскословенском, а у *ја* у рускословенском. То видимо по потврдама из рускословенских извора: *начало* „initium“ (Miklosich 417), *начало* < *начало* „почетак“, „власт“ (Петковић 128), *начало* „почетна молитва“; вѣ *началѣ* „у почетку“, „увек, стално“ (Дьяченко 338, 109), као и из староруских: *начало* „почетак“ од XI в. и бројна друга значења (Срезневский 2: 362; СРЯ XI–XVII 10: 307–309) и савремених руских: *начало* „почетак“ и бројна друга значења (СРЯ XVIII; Даль; ТСРЯ). Семантика те речи је веома разграната, међутим основно значење те речи јесте управо „почетак“, јер стсл. *начало* преводи грчку реч у том значењу. Из свега наведеног, можемо закључити да је реч *начало* у значењу „почетак“ црквенословенског порекла, али је са рускословенским односно руским фонетским ликом.

Славенизам *поњатије* „појам, схватање; знање“ (1784) и „знање“ (1768) (из табеле 1) означен је у РСМ (s.v. *поњатије*, у значењу „појам“) као црквенословенска реч, док је код Стијовића руског порекла. Као посрбица потврђена је код Михајловића у значењу „идеја; идеал; концепт“ 1767. (Михајловић 1984: 327). Именица *поњатије*, придев *поњатан* „схватљив“ и глагол *поњати* „појмити, схватити“²⁵ преузети су из руског језика у XIX веку.²⁶ Рус. *понятие* „схватање“ (Даль; ТСРЯ) изведено је од глагола *понять* у значењу „разумети, схватити“ који се првобитно користио у значењу „узети“, нпр. струс. *понати*, *поимъ / поњати* „узети за жену“, „узети нешто на располагање“, „узети нешто силом (по наређењу)“ X–XII в. (Срезневский 2: 1340–1342). Отуд значење именице *понятие* „улазак у брак“ из XIV и XV в. (СРЯ XI–XVII 17: 68). Семантика рус. *понять* < **ро-јѣти* (аналогично према *снять* < **съп-јѣти*) проистиче од глагола од којег је настао, односно од *ити*, *иму* „узети, ухватити, освојити“ < псл. **јѣти*. Од значења „ухватити (мисао)“ развило се „схватити“ (уп. *поњтънъ* „разумљив“ само из рускословенског речника XIX в. Miklosich 654). Српскословенски је појти, пондоу „узети (нпр. за жену)“, посведочено од Св. Саве наовамо (id.). Лексема *поњатије* је у РСМ вероватно квалификована као црквенословенска због творбеног састава, док је код Стијовића исправна.

Славенизам *дејствије* / *дјејствије* „делотворна снага; дејство“ (из табеле 3) означен је и у РСАНУ (s.v. *дјејствије* и *дејствије*, у значењу „дејство“) и у Стијевећевом речнику (s.v. *дјејствије*) као рускословенска реч. С тим смо сагласни, јер та реч није потврђена у RJAZU, као ни код Миклошича и Даничића, међутим јесте у староруском: *дѣйствие* „деловање, рад“ (Дьяченко 162), *дѣйствие* XI в. (Срезневский 1: 783), *дѣйствие* „рад, деловање“ XI и XVI в. (СРЯ XI–XVII 4: 202) и у савременом руском језику: *дѣйствие* (СРЯ XVIII; Даль), *действие* (ТСРЯ).

Славенизам *движеніје* „кретање“ (из табеле 3) квалификован је у РСАНУ (s.v. *движеніје*, у значењу „кретање“, „покрет, устанак“) као рускословенска реч, док га је Стијовић означио као црквенословенизам. У RJAZU та реч није потврђена. На основу Миклошичевих потврда за реч *движеніе* „motus“ из више рускословенских извора и једне српскословенске (Miklosich 155), затим код Петковића рсл. *движеніе* „кретање“ (Петковић 58), као и бројних потврда из староруског: *движение* „кретање“ XI и XVI в. (Срезневский 1: 638; СРЯ XI–XVII 4: 182) и руског: *движение* „кретање“ и бројна друга значења (СРЯ XVIII; ТСРЯ), *движенье* (Даль), можемо закључити да је у нашем старијем књижевном језику то црквенословенска реч која је у славеносрпском периоду ревитализована под утицајем рускословенског односно руског језика.

Славенизам *љубопитство* „љубопитљивост“ (1768) (из табеле 5) сматра се русизмом у РСАНУ (s.v. *љубопитство*, „љубопитљивост“, исп. рус. *любопытство*) и код Стијовића. Тако га означава и RJAZU, наводећи рецентне потврде: *љубопитство* „радозналост“ Д. Обрадовић 1788. и Л. Милованов 1833, по рус. *любопытство* (RJAZU 6: 301–302). Најстарија потврда забележена је у Михајловићевом речнику: *љубопитство* „куриозитет“ 1754. (Михајловић 1982: 184). Та реч

²⁴ Детаљније о именици *начело* в. Јанковић 2017: 403–408.

²⁵ Детаљније о русизмима *поњатан* и *поњати* в. Јанковић 2017: 256–259.

²⁶ П. Ивић је истакао да су с Вуковом победом одстрањене рускословенске и руске речи, те су тако реченице постале спретније и лакше без речи као што је *поњатије* уместо се које употребљава *појам* (Ивић П. 1998: 220).

је преузета из руског језика, у којем је добро потврђена од XVII века (в. *любопытство* „радознаност“ СРЈ XI–XVII 8: 337; СРЈ XVIII; Даль; ТСРЈ).²⁷

Славенизам *подобан* „који личи на неког/нешто, који има заједничке црте, особине, сличан, налик“, „одговарајући, сразмеран“ (из табеле 5) означен је у РМС у значењу „сличан, налик“ као русизам (та ознака се не односи на остала значења „повољан, прикладан, згодан“ и „кадар, способан“), док га Стијовић у значењу „који је налик на кога, на што, сличан“, „једнак, раван“ обележава као црквенословенизам. Придев *подобан* веома је добро потврђен у речницима српског језика. У RЈAZU придев *подобан* у значењу „сличан, наличан, приличан, *similis*“ потврђен је код Вранчића, Микаље, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Даничића и Ђ. Поповића, а потврде датирају од XIII до XIX в. Народна је реч у значењу „способан, врстан, *idoneus*“ (потврђена код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Стулића, Вука и Даничића и од XIV века), што се види по томе што је наводи Вук из народне песме²⁸ и Даничић из бројних старосрпских извора. У значењу „сличан, налик“ придев *подобан* је црквенословенског порекла. Из српкословенских извора потврђен је код Даничића (подобнь *„similis“*, *„idoneus“*, *„opportunus“*, *„justus“* Даничић 2: 333–334), из црквенословених код Дјаченка (подобный *„сличан, згодан, прикладан, подесан, одговарајући“* Дјаченко 442) и рускословенских код Петковића (подобенъ < подобнь *„сличан“*, „који подражава некое, који се угледа на некога“ Петковић 160). Такође је добро потврђен у староруском: *подобныйи* (Срезневский 2: 1041–1042), *подобный* „сличан, истоврстан, налик“ од XI в., „исти по величини“: 1686, 1693, „подесан, погодан; згодан, прикладан, подесан, повољан“ од XI в. и бројна друга значења (СРЈ XI–XVII 16: 22–23) и у руском: *подобный* „сличан, истоврстан, налик“ (Даль; ТСРЈ).²⁹

2.5. Славеносрбизми

Славеносрбизми или *лексички хибриди* односно *хибридне / мешовите форме / творевине* су оне речи или облици који истовремено садрже особине црквенословенског, без обзира на редакције, или руског, и нашег народног српског. Настали су у славеносрпском периоду у процесу делимичног или потпуног србизирања, тј. адаптације рускословенске и руске лексике. У том поступку приближавања да се те речи учине разумљивијим, према речима А. Младеновића, неко је био више, неко мање успешан (Младеновић 1898: 57).

У Огледној свесци су као славенизми обележени славеносрбизми, нпр. *совриенство* – садржи рускословенски односно руски префикс *со-* и вокално *-р-* у духу српкословенског односно српског језика или *сокровиште* – садржи рускословенски односно руски префикс *со-* и српкословенску групу *-шт-*.

3. ЗАКЉУЧАК

Славенизми су значајан елемент књижевног језика славеносрпског периода и припадају различитим језичким нивоима: српкословенском, рускословенском, руском и славеносрпском. У Огледној свесци *Речника славеносрпског језика*, од око 1000 обрађених лексема ексцерпирана је укупно 451 лексема квалификована као славенизам. Сви славенизми у речнику означени су етимолошким квалификатором *слав.* којим се указује на порекло те лексике. У овом раду су ексцерпирани славенизми разматрани са лексикографског и етимолошког становишта. На основу спроведеног истраживања, сагледавањем и поређењем те лексике у другим лексикографским де-

²⁷ Детаљније о русизмима *любопытство*, *любопытлив* и *любопитан* в. Јанковић 2017: 196–199.

²⁸ Стих који Вук наводи јединствен је пример из епске песме за употребу овог придева. То се може установити претрагом по корпусу који чине све песме које је Вук прикупио и још неке друге збирке <http://www.monumentaserbica.com/epp/traziUepp.php>

²⁹ Детаљније о придеву *подобан* в. Јанковић 2017: 667–671.

лима (РСАНУ, РМС и Стијовићевом речнику *Славенизми у Његошевим песничким делима*), које је приказано табеларно у одељку 2.3., запажамо да се славенизми у тим речницима различито квалификују.

На основу анализе порекла изабраних славенизама (у одељку 2.4.), можемо закључити да порекло може бити:

- ✓ црквенословенско (*благодареније, подобан* у значењу „сличан“)
- ✓ црквенословенско, са српкословенским фонетским ликом (*бесмртије*)
- ✓ црквенословенско, са рускословенским односно руским фонетским ликом (*бесмертије, начало* у значењу „почетак“)
- ✓ црквенословенско, с тим што је у славеносрпском периоду реч ревитализована под утицајем рускословенског односно руског језика (*движеније*)
- ✓ рускословенско односно руско (*д(ј)ејствије*)
- ✓ руско (*поњатије, љубопитство*)
- ✓ из славеносрпског периода (славеносрбизми *совершенство, сокровиште*).

Оно што је заједничко за све славенизме јесте да је та лексика у основи словенског порекла (чешће заједничког црквенословенског или рускословенског, у мањој мери српкословенског) и да је чинила основни несрпски (ненародни) језички слој у славеносрпском књижевном језику у другој половини XVIII и у првој половини XIX века.

На основу истраживања и анализе славенизама, предлаже се ревидирање квалификатора у структури речничког чланка у Огледној свесци (§2.1.), по којој су они означени као елемент „етимологија“. Наиме, квалификатор *слав.* се у Огледној свесци употребљава не само као етимолошка ознака којом се указује на језик из којег је реч позајмљена, него и као врста (функционалностилског) квалификатора историјског карактера који пружа податке о времену кад се дата реч користила. Поред тога, у Огледној свесци је употребљена скраћеница *рлг.* (= религија, религиозно),³⁰ која није дешифрована у списку *Скраћеница и ознака*, као врста термилошке, а не етимолошке ознаке. Такође, скреће се пажња на важност одређивања места квалификатора *слав.* у речничком чланку (в. нап. 8 и анализу славенизма *подобан*). Треба поменути и то да је приликом одређивања славенизама у корпусу, неопходно консултовати све расположиве речнике, у првом реду историјски речник RJAZU, и литературу.³¹

За крај треба истаћи велики значај *Речника славеносрпског језика* за србистику и славистику уопште. Сама чињеница да је у Огледној свесци забележен укупно 261 славенизам који није потврђен у РСАНУ и РМС, говори о великом будућем доприносу овог речника. Истраживање изнесено у раду који је пред вама представља скроман прилог том лексикографском подухвату.

ЛИТЕРАТУРА

- Babić, S. (1994). Babić, S. Jezična raslojenost. *Filologija*, 22–23, Zagreb, 193–199.
- Бјелаковић, И. (2013). Бјелаковић, И. Предмет микроструктуре речника славеносрпског језика. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 61/3, Нови Сад: Матица српска, 803–809.
- Бјелаковић, И. (2018). Бјелаковић, И. Речник славеносрпског језика – једнојезични или вишејезични речник?. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/1, Београд, 241–250.
- Brodowska-Honowska, M. (1960). Brodowska-Honowska, M. *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*. Kraków – Wrocław – Warszawa: PAN.

³⁰ Ознака *рлг.* употребљена је уз реч *благодат* и уз одређена значења код речи *благослов* и *бог*.

³¹ Нпр. лексема *уштерб* / *уштрб* није означена у Огледној свесци као славенизам, али јесте у раду Милене Зорић (2016: 266) о славенизмима у драмским делима Јована Стерије Поповић. Код Јелене Јанковић (2017: 498–500) реч *уштрб*, из славеносрпског периода, црквенословенског је порекла, ревитализована посредством руског језика.

- Грицкат, И. (1966). Грицкат, И. У чему је значај и какве су специфичности славеносрпског периода у развоју српско-хрватског језика. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, IX, Нови Сад, 61–66.
- Ђурић, Д. (2015). Ђурић, Д. Славенизми у *Србској граматици* Илије Захаријевића. *Савремена проучавања језика и књижевности*, VI/1, Крагујевац, 23–31.
- Зорић, М. (2004). Зорић, М. Речник славенизама и књишких речи у делу *Кратка всемирна историја* Георгија Магарашевића. *Прилози проучавању језика*, 35, Нови Сад, 69–154.
- Зорић, М. (2013). Зорић, М. Неколико речи о статусу и идентификацији славенизама. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 61/3, Нови Сад: Матица српска, 811–818.
- Зорић, М. (2016). Зорић, М. *Славенизми и књишке речи у драмским делима Јована Стерије Поповића – трагедије и ране комедије*. Необјављена докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад.
- Ивић, П. (1966). Ивић, П. Поговор. О Вуковом рјечнику из 1818. године. *Сабрана дела Вука Караџића. Књига друга: Српски рјечник (1818)*, Београд: Просвета.
- Ивић, П. (1998). Ивић, П. *Преглед историје српског језика*. Целокупна дела Павла Ивића VIII, приредио А. Младеновић, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, П. / Кашић, Ј. (1981). Ивић, П. / Кашић, Ј. О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године. *Историја српског народа. Пета књига. Други том: Од првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878*, Београд, 311–380.
- Ивић, П. / Младеновић, А. (1986). Ивић, П. / Младеновић, А. О језику код Срба у раздобљу од 1699. до 1804. године. *Историја српског народа. Четврта књига. Други том: Срби у XVIII веку*, Београд, 69–106.
- Јанковић, Ј. (2017). Јанковић, Ј. *Етимологија у часопису „Наш језик“*. Необјављена докторска дисертација, Филолошки факултет, Београд.
- Јовановић, Г. (1982). Јовановић, Г. Лексика старијих типова књижевног језика у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. Научни састанак слависта у Вукове дане*, 11, Београд, 11–16.
- Лома, А. (2002). Лома, А. Старосрпски топоним *Быт* и нека питања супстратних *й*-основа. *Ономастички прилози*, XV, Београд, 171–184.
- Милановић, А. (2013). Милановић, А. Теоријско-методолошки оквир речника славеносрпског језика у досадашњим истраживањима. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 61/3, Матица српска, 787–793.
- Милановић, А. (2015). Милановић, А. Рана Вукова језичка свест и статус славенизама (1814–1818). *Вук Стефановић Карџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 145–157.
- Младеновић, А. (1989). Младеновић, А. *Славеносрпски језик*. Књижевна заједница Новог Сада.
- Младеновић, А. (2008). Младеновић, А. *Историја српског језика*. Одабрани радови, Београд: Чигоја.
- Петровић, Н. (1997). Петровић, Н. Славенизми у Сремчевим делима. *Књижевно дело Стевана Сремца – ново читање*, Зборник радова са истоимене научне конференције, Ниш, 145–159.
- Радовић Тешић, М. (2009). Радовић-Тешић, М. *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет.
- Ранђеловић, А. (2013). Ранђеловић, А. Фонетски аспекти славенизама у поезији Јована Дошеновића. *Језици и културе у времену и простору*, I, Тематски зборник, Нови Сад, 445–452.
- Реметић, С. (2015). Реметић, С. Дијалекат и славенизми у Вуковом реформаторском подухвату. *Вук Стефановић Карџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 127–136.
- Суботић, Љ. (2013). Суботић, Љ. Речник славеносрпског језика. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 61/3, Нови Сад: Матица српска, 781–786.
- Терзић, Б. (1999). Терзић, Б. *Руско–српске језичке паралеле*. Београд: Славистичко друштво Србије.
- Толстој, Н. И. (2004). Толстој, Н. И. *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска.
- Тумарић, Љ. (2008). Тумарић, Љ. Речник славенизама и књишких речи у збирци песама Даворџ Јована Стерије Поповића. *Прилози проучавању језика*, 39, Нови Сад, 69–118.
- Ђаловић, Б. (2013). Ђаловић, Б. Славенизми у поезији Лукијана Мушицког. *Прилози проучавању језика*, 44, Нови Сад, 1–27.
- Цветковић, И. (2005). Цветковић, И. Славенизми у Вуковом *Српском рјечнику* из 1852. године. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 48/1–2, Београд, 95–108.
- Цветковић Теофиловић, И. (2013). Цветковић Теофиловић, И. Макроструктура *Речника славеносрпског језика*. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 61/3, Матица српска, 795–801.

Речници

- Даль (1880–1882). *Толковый словарь живаго великорускаго языка. Владимира Даля. Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора*, I–IV. Санкт-Петербург – Москва.
- Даничић, Ђ. (1863–1864). Даничић, Ђ. *Рјечник из књижевних старина српских*, I–III. Београд.
- Дьяченко, Г. (1899). Дьяченко, Г. *Полный церковно-славянской словарь (со внесением въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений)*. Москва.
- ESJS (1989–). *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–19. Praha: Československá akademie věd.
- Miklosich, F. (1862–1865). Miklosich, F. *Lexicon palaeoslavenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*. Wien.
- Михајловић, В. (1982–1984). Михајловић, В. *Посрбице од Орфелина до Вука*, I–II. Нови Сад: Матица српска.
- Петковић, С. (1971). Петковић, С. *Речник црквенословенскога језика*. Сремски Карловци, 1935, Фототипско издање, Београд.
- RJAZU (1880–1976). *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- РМС (1967–1976). *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6. Нови Сад – Загреб: Матица српска–Матица хрватска.
- РСАНУ (1959–). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–20. Београд: САНУ – Институт за српски језик.
- Огледна свеска (2017). *Речник славеносрпског језика*, Огледна свеска. Нови Сад: Матица српска.
- SJS (1966–1997). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 1–4. Praha: Československá akademie věd. Slovanský ústav.
- Срезневский (1958). *Материалы для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго. Издание Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*, Санктпетербургъ 1893. т. I, 1895. т. II, 1903. т. III. Фототипско издање, Москва.
- СРЈА XI–XVII (1975–). *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, 1–30. Москва.
- Стијовић, С. (1992). Стијовић, С. *Славенизми у Његошевим песничким делима*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- ТСРЈА (2008). *Толковый словарь русского языка*. Ред. Н. Ю. Шведова, Москва.

SLAVICISMS IN THE PILOT ISSUE OF THE *DICTIONARY OF THE SLAVO-SERBIAN LANGUAGE**Summary*

At the beginning of 2017, Matica Srpska published the *Dictionary of the Slavo-Serbian Language (Pilot Issue)*. Designed as a complete dictionary, it consists of Serbian and foreign words, and above all, Slavicisms - a specific lexical layer that represents a significant element of the literary language of the Slavonic period. The number of this lexicon is reflected in their number in the Pilot Issue, in which out of about 1000 lexemes 451 Slavicisms were excerpted. The authors of the dictionary included all the forms belonging to the Serbian Church Slavonic, Russian Church Slavonic, Church Slavonic as the common liturgical language of the Serbian and Russian churches and Russian lexicon, including hybrid words. They were accordingly labeled with the etymological determinant *slav*. Since the Slavicisms have different origins, in this paper they have been considered from the lexical and etymological point of view. The aim of this paper is to show their marking in vocabularies by examining and comparing this lexicon in other lexicographic editions (RSANU, RMS and Stijović *Slavicisms in Njegoš's poetic works*), as well as to determine their origin on the example of the selected Slavicisms.

Keywords: lexicology, lexicography, etymology, Slavicisms, *Dictionary of the Slavo-Serbian Language*

Јелена Јанковић
Институт за српски језик САНУ
enanikolic11@yahoo.com